

навчання. Неформальна та громадянська освіта дають для цього можливості у вигляді тренінгів. Зокрема – тренінг з подолання мови ворожнечі та навчання діалоговим практикам.

Тренінг подолання мови ворожнечі розроблений авторкою для аудиторії жінок-ВПО. Він спрямований на формування навички протистояти інформаційному тиску, який виникає внаслідок розповсюдження в медіа та соцмережах негативних уявлень щодо ВПО та біженців. Протягом тренінгу учасниці навчилися розпізнавати, деконструювати та нейтралізувати спрямовані на них образи ворога.

Діалогові практики є навчанням навичкам комунікації з людьми, думка яких щодо значущих питань не співпадає з власною (в крайньому випадку – комунікація з тим, хто домінуючим дискурсом визначений як твій ворог). Діапрактика дозволяє підтримувати безпечний простір спілкування, відстоювати власну позицію ненасильницькими методами, рефлексувати власні емоції, формувати емпатію щодо партнерів по комунікації, знаходити спільну основу для взаємодії.

Таким чином, розуміння низької толерантності як навченої поведінки та ефекту процесів символічного простору (зокрема – дискурсивних стратегій ворожнечі) дозволяє побачити шляхи зміни ситуації та підказує конкретні засоби таких змін через навчання протистоянню мові ворожнечі та діапрактики.

1. Герц К. Польза разнообразия / К. Герц ; пер. с англ. В. Иванова и Э. Соловьева // THESIS, 1993. – Вып. 3. – С. 168–184.
2. Кукатас Ч. Терпеть нетерпимое [Электронный ресурс] / Ч. Кукатас – Режим доступа : <http://www.inliberty.ru/library/study/798/>
3. Похмелкина Г. Диалоги между украинцами и россиянами: миротворческая попытка в 2014-2018 / Г. Похмелкина // Zeitschrift für Beratungs- und Managementwissenschaften. – 20XX / X. Jahrgang, YY-ZZ
4. Сорока Ю.Г. Протидія мові ворожнечі в перспективі соціокультурного підходу / Ю.Г. Сорока // Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: світогляд миротворення» (23 березня 2018 року, м. Запоріжжя) / М.А. Лепський (гол. ред.), І.О. Кудінов (наук. ред.), ред. кол. О.А. Безрукова, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г.Цокур. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2018. – С. 8–10.
5. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого : монографія / Ю. Сорока. – Х.: ХНУ імені В. Н.Каразіна, 2012. – 332 с.
6. Сорока Ю.Г. Студентські уявлення щодо відчуття ворожості в сучасній Україні // Українське студентство у пошуках ідентичності : Монографія / За ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокур'янської. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С.375–386.

Ольга Суська,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри зв'язків з громадськістю
Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Україна)

МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ У ВИМІРАХ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Інформаційні та телекомунікаційні технології формують сьогодні світогляд людини і соціуму, є способом пізнання, засвоєння і сприйняття світу, визначають

зміст та послідовність процесів соціалізації молодого покоління. Не тільки традиційні масмедіа, але, насамперед, ІНТЕРНЕТ нині сприяє розповсюдженню інформації, тим самим забезпечуючи популяризацію незвичних для українського суспільства релігійних, культурних, мовних, ментальних, звичаєвих особливостей, притаманних іншим етносам та спільнотам. Соціальні мережі часто перетворюються на засоби інформаційного впливу (так було перед Майданом у грудні 2013р.), а постійне перебування в мережі дозволяє використовувати нові умови та можливості впливу на свідомість людини, створюючи активізацію сил будь-якої спрямованості, як на території свого, так і на територіях інших держав.

Поліетнічність, а разом з нею і толерантність до різних націй (що була внутрішньою ідеологією інтернаціоналізму радянського періоду), успадковані Україною в результаті розпаду СРСР у 1991 році, за роки набуття нею незалежності були сконцентровані переважно щодо ставлення до двох націй – власне української та кримсько-татарської. Остання лише в останні два роки перед розпадом СРСР розпочала процес переселення (повернення на землю історичної батьківщини – Криму).

Відродження незалежності України у титульній спільноті було сприйняте як і відродження національної самосвідомості та становлення нової незалежної української нації. Але процеси, що тривають протягом останніх майже трьох десятиліть доводять, що саме процеси акультурації та міжкультурної взаємодії етносів є набагато більш тонкими і глибокими, ніж, наприклад власне – політика, спрямована своїми діями на використання (експлуатацію) виборної системи.

Особливе місце займають у міжетнічних міжкультурних відносинах питання релігійності та секуляризації. Питання правових аспектів релігійної толерантності висвітлені і закріплені правовими документами від Загальної Декларації прав людини»(1948р.) - до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991р.), де засвідчується рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії (ст.4) і те, що «держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних сповідань та їх релігійними організаціями»[1]. Проте, події у міжконфесійних стосунках та постійні суперечки (навіть з проявами агресії) за культові споруди, свідчать, що згаданий закон не завжди виконується.

Розвинене нині вченими західної півкулі критичне філософське ставлення до боротьби між релігійним та світським, або між релігійним фундаменталізмом та секуляризацією доводить, що взаємодію та протистояння цих явищ краще вивчати застосовуючи критичний підхід. Ми згодні з Рудольфом Зібертом, що «критичний підхід не є нейтральний. Критичні теоретики релігії займаються обґрунтованими оцінками, які дозволяють діяти у національній та публічній сфері»[2, с.102]. Багатоманітність життя підказує нові підходи до вивчення релігійних конфесій. Щонайперше, потрібно оперувати достовірною статистикою щодо їх пропорцій в Україні. По-друге, вивчити ймовірність походження чуток про ущемлення прав тих, або інших конфесій. По-третє, не експлуатувати природну толерантність українців (адже Україна спокон віків живе на «перехресті

світів і культур»)), а конструктивно вирішувати проблеми, в разі їх виникнення. Як зазначав В.Щербина, «убагатоманітнення культурного простору України – це факт нової історичної доби, який несе і нові можливості і нові виклики.<...> Цивілізаційно-історичні зміни сучасності зумовили фундаментальну зміну ролі культуротворення в житті суспільств, а також мультикультурність – ситуацію, за якої одночасно співіснують носії компонентів культур різного у часі і просторі походження» [3, с.260-261].

Стабільність у «просторі походження», є чи не надважливішою ознакою для забезпечення толерантного ставлення до інших. За цією характеристикою стоїть і економічний добробут, і стабільність у стосунках з працедавцем, і стабільність в сім'ї. Все інше, зокрема впровадження безвізового режиму для українців було не надто важливим (скоріше використовувалось владними колами для просування певних інтересів). За даними Центру «Соціологічний моніторинг» (Український інститут соціальних досліджень ім. О.Яременка) у грудні 2016 року (до отримання безвізу залишалося трохи менше півроку), на запитання «Наскільки для Вас особисто важливе запровадження безвізового режиму з ЄС?» за сумою позитивних відповідей («дуже важливе» і «скоріше важливе») набралось 45,6%, а за сумою негативних відповідей («зовсім неважливе» і «скоріш неважливе») – 49,6% [4, с.124]. Отже більшість населення не потребували і не прагнули до безвізу, тим більше ціною таких жертв.

Отже безвіз не міг стати базовою складовою для утвердження толерантності, адже лише посилив міграційні настрої та збільшив кількість заробітчан, спонукавши частину населення ще інтенсивніше шукати роботу за кордоном. Як відомо, суттєвою складовою толерантності є впевненість в завтрашньому дні, економічне благополуччя. Якщо взяти за точку відліку 2013 рік як останній рік стабільності, то згідно думки проф. Ручки А.О. «за період 2013-2016 рр. значуще підвищились такі загрози нормальному життю людей, як: напад зовнішнього ворога на країну (+33,3%), розпад України як держави (+18,1%), наплив біженців, переселенців (+13%), холод в квартирі (+11%), міжнаціональні конфлікти (+10,6%), масові вуличні безпорядки (+9,5%), голод (+9%)» [5, с.193]. Навіть ставлення до періоду застою поліпшилось на 3,4 пункти до 10,9%, що доводить його «символічну атрибутивність». Дійсно у стабільному соціумі набагато легше підтверджувати статусні позиції, підтримувати професійний і культурний ресурс особистості. Молодь шукає стабільності поза межами країни, стає все більш підпорядкованою «глобальним тенденціям культурної асиміляції, прагне бути «в курсі» всіх новинок інформаційних технологій <...>стає більш активним суб'єктом міжкультурної комунікації, ніж її попередники»[6, с.269]. За

результатами дослідження Національного центру культури та Інституту політичних досліджень Польської Академії Наук (дослідження проводилося наприкінці 2016 року в Україні і складалося з якісної та кількісної частин); роботу на місцях здійснювала Соціологічна група «Рейтинг»; (кількісна частина була реалізована на вибірці 4000 осіб, що є репрезентативною як для чотирьох українських регіонів – західного, центрального, південного і східного, так і для всієї країни), можна переконатись, що «жителі України найчастіше ідентифікують себе через громадянство держави - таку ідентифікацію вказали 42% опитаних.

Етнічна ідентифікація (українець, росіянин тощо) відрізняється відносно високою популярністю тільки на заході країни, де вона є менш популярною, ніж ідентифікація через громадянство»[7]. Серед десяти держав, щодо яких респондентів запитували, чи є історія важливою у відносинах з ними, Польща зайняла друге місце (23% дуже важливою, 44% важливою) після Росії (33% дуже важливою, 37% важливою). Декомунізацію, яка зараз проходить в Україні, непотрібною вважають 58% жителів (33% категорично, 25% скоріше), потрібною 34% (12% категорично, 22% скоріше), а 9% не мали власної думки з цього питання [Ibid]. Соціологічні дослідження, що публікуються масмедіа та розміщуються в Інтернеті доводять, що важливість вивчення громадської думки в сфері комунікативних взаємодій та ставлення до інших держав, народів, світоглядних питань залишається вельми актуальною.

В нових умовах медіакомунікативних відносин, коли персоніфікація інформаційного обміну перестає бути лише «обличчям каналу», а переходить до суб'єктів, що контактують в інформаційному просторі будь-то пересічні користувачі, групи або спільноти соціальної мережі, блогери, ін., складаються і нові простори прояву толерантності. Зрозуміло, що під час деяких подій, навпаки виникають певні загострення, агресивність, образи (як це було під час Майдану); культурологи-деструкціоналісти та нонкомунікаціоналісти «звинувачують сучасні мас-медіа у зануренні аудиторії у міражі, перетворенні її в інертну безвольну масу, об'єкт маніпулювання»[8, с.199]. Як висновок, можна наголосити, що сьогодні приєднання до певних груп в Інтернеті або просто встановлення комунікативних стосунків без глибинного розуміння толерантності є неможливим. Отже, саме толерантність одночасно виступає і як категорія, і як фактор забезпечення міжкультурного та міжетнічного діалогів в сучасному інформаційному просторі.

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
2. Зиберт Р. Вне фундаментализма и секуляризации: на пути к радикальному гуманистическому переосмыслению библейской религии // Религия и гражданское общество: между фундаментализмом и секуляризацией. Материалы XII международного семинара 20-25 ноября 2013 г., г. Ялта / Под ред. Т.А.Сенюшкиной. – Севастополь: Вебер, 2014. – С. 102-124.
3. Щербина В. Формування культурної політики в багатокладному суспільстві сучасної України // Галузеві соціології в умовах глобальних змін і суспільних трансформацій: Збірник наукових статей до 25-річчя кафедри галузевої соціології КНУ ім. Тараса Шевченка / Упоряд. А.О.Петренко-Лисак, В.В.Чепак (вип. ред.). – К.: Каравела, 2017. – С.259-272.
4. Український соціум. Науковий журнал. Моніторинг громадської думки. – 2016. – №4(59). С.101-133.
5. Ручка А.О. Соціальні проблеми як предмет соціальної соціології // Галузеві соціології в умовах глобальних змін і суспільних трансформацій: Зб. наук. статей до 25-річчя кафедри галузевої соціології КНУ ім. Тараса Шевченка / Упоряд. А.О.Петренко-Лисак, В.В.Чепак (вип. ред.). – К.: Каравела, 2017. – С.181-197.
6. Сусская О.А. Символические ценности и социокультурные нормы информационного пространства // Религия и гражданское общество: между фундаментализмом и секуляризацией. Материалы XII международного семинара 20-25 ноября 2013 г., г. Ялта / Под ред. Т.А.Сенюшкиной. – Севастополь: Вебер, 2014. – С. 267-271.
7. Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини. Соціологічні дослідження групи «Рейтинг».[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraincyob_istorii_kulture_i_polsko-ukrainskih_otnosheniyah.html

8. Суська О.О. Соціокультурологічний та неофункціоналістський підходи до вивчення мультимедіатизації та персоніфікації інформаційного обміну // Галузеві соціології в умовах глобальних змін і суспільних трансформацій: Зб. наук. статей до 25-річчя кафедри галузевої соціології КНУ ім. Тараса Шевченка / Упоряд. А.О.Петренко-Лисак, В.В.Чепак (вип. ред.). – К.: Каравела, 2017. – С.198-208.

Вадим Васютинський,

доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОРОЗУМІННЯ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ДОНБАСУ

Досвід кількарічного вивчення соціально-психологічних чинників порозуміння в сучасному українському суспільстві показує, що толерантність як психологічна риса є надважливою передумовою його досягнення. Толерантність має багато різноманітних тлумачень, проте їхню практичну суть можна звести до здатності і бажання особи або спільноти визнавати право інших на власні погляди і вчинки.

У цьому відношенні особливого значення набуває такий собі суб'єктивний діапазон толерантності: наскільки далеко суб'єкт може зайти, дозволяючи іншим думати і чинити так, як вони того хочуть. У такому контексті належить мати на увазі соціально-психологічні характеристики «широкої» і «вузької» толерантності, описані в низці досліджень [1–5].

Воєнно-політичний конфлікт на Донбасі надзвичайно загострив політико-ідеологічні відносини всередині українського суспільства та актуалізував проблему порозуміння між представниками різних світоглядних і регіональних груп населення. Пошук спільних ціннісних засад, які могли б примирити ці групи, показує, що без бодай помірної готовності обох сторін бути толерантними такі засади функції примирення не виконають.

Мета статті полягає у висвітленні психологічного змісту проявів толерантності у свідомості українців, що мали місце під час досліджень оцінок і ставлень до подій на Донбасі, проведених протягом 2015-2018 рр. за методами напівстандартизованого інтерв'ю та анкетування.

У 2015 р. було опитано 100 осіб у п'ятьох містах Донецької та Луганської областей. Отримані дані узагальнено в чотирьох моделях покладання мешканцями Донбасу провини за воєнний конфлікт. У межах «політичної» моделі респонденти звинувачують своїх політичних опонентів: для проукраїнських осіб це представники й керівники російсько-сепаратистських сил, а для мешканців Донбасу з антиукраїнськими постановами об'єктом звинувачень найчастіше виявляється українська влада. У «маскувально-проективній» моделі неприхильність до українських цінностей проявляється приховано – через уникання прямих звинувачень на адресу сепаратистів і намагання приписати українській владі якщо не злий умисел, то, принаймні, безпорадність. В основі «ізоляційно-негативістської» моделі лежить психологічне відособлення, з одного